

İSTİHLÂK MALLARINDA TALEP ELÂSTİKİYETİ

Yazan : Dr. Avni ZARAKOLU

İktisat Doçenti

I — Nihâî fayda nazariyesini ileri süren iktisatçıların değer ve fiyat bahislerinde talebe birinci derecede önem vermeleri ve talebi ekonomik faaliyetin mihrakı olarak mütalâa etmeleri mühim bir hakikatin ifadesidir. Filhakika, herhangi bir malın istihsal edilebilmesi için bu mala karşı bir talebin mevcudiyeti veya talep edilmesinin umulması şarttır.

İktisat dilinde talep denildiği zaman, muayyen fiyatlarda satın alınmak istenilen mal ve hizmet miktarı anlaşılır. İnsanların ellerindeki iştirakuvveti mahdut olduğundan, bütün ihtiyaçların sonuna kadar tatmin edilmesine imkân yoktur. Zarurî ihtiyaçlarla daha az zarurî telâkki edilen ihtiyaçlar arasında bir tefrik yapmak, mahdut iştirakuvvetini en fazla tatmin hissi (ofelimate) temin edecek şekilde kullanmak mecburiyeti vardır.

Bu hususta ilk defa Gossen tarafından ortaya atılan «azalan fayda» ve «faydaların tevazünü» kanunları, riyazî metodu kullanan iktisatçılar tarafından indifferent (farksızlık) münhanileri, mallar arasında marjinal ikame haddinin izahı suretiyle tekemmül ettirilmiş ve talebin tetkikine objektif bir mahiyet verilmeğe çalışılmıştır (1). Bu müelliflere göre, müstehlik, elindeki iştirakuvvetini, istihlâkini tasavvur ettiği malların marjinal faydalarının, bu malların fiyatlarına nisbeti aralarında ve paranın marjinal faydasına müsavi olacak şekilde sarfeder :

$$\frac{M_1}{f_1} = \frac{M_2}{f_2} = \frac{M_3}{f_3} = \dots = P_m$$

Bu muadelede, P_m : Paranın marjinal faydasını,

$M_1, M_2, M_3 \dots$: İstihlâk mallarının marjinal faydalarını,

$f_1, f_2, f_3 \dots$: İstihlâk mallarının fiyatlarını göstermektedir.

Bu muadeleden anlaşılacağı veçhile, herhangi bir istihlâk malına karşı ferdî bir talep, ferdî istihlâk plânına giren diğer malların talepleri ile birlikte tetkik edilmesi gerekir. Yani, bir malın marjinal faydasında veya

(1) Stackelberg : Grundlagen der theoretischen Volkswirtschaftslehre, 2. Aufl. Bern und Tübingen 1951, S: 124.

fiyatında husule gelen tahavvülât yalnız bu malın talebi üzerine değil, istihlâk plânına giren diğer malların talepleri üzerine de tesir eder. İstihlâk plânı ihtiyaçlara tâbidir. İhtiyaçlar ise, memlekete, zamana, şahsın içinde yaşadığı sosyal guruba göre değişir. Meselâ bütün insanlar için zarurî sayılan yiyecek, giyecek ve mesken ihtiyacı bile zaman ve mekân içinde ve fertten ferde değişmektedir. Zarurî ihtiyaçların yanında yer alan kültür ve eğlence gibi zarurî olmıyan ihtiyaçlara gelince, bu ihtiyaçlardaki zaman, mekân ve fert bakımından değişiklik daha bârizdir.

İstihlâk plânına giren malların talepleri, bu malların marjinal faydalarına ve fiyatlarına tâbidir. Şöyle ki, biraz evvel işaret ettiğimiz gibi, her malın marjinal faydasının fiyatına nisbeti paranın marjinal faydasına müsavı olduğu zaman bir muvazene meydana gelir. Yani, fert elindeki iştirak kuvvetini en fazla ofelimize temin edecek şekilde kullanıyor demektir. Fakat unutmamalıdır ki, müstehlik tarafından istihlâk mallarının bu şekildeki terkibi, muayyen bir iştirak kuvvetine göre yapılan bir terkiptir. İştirak kuvveti değiştikçe terkip de değişir. Meselâ aylık geliri 250 lira olan bir şahıs, gelirini, 10 birim gıda maddesi, 3 birim giyecek, 2 birim kültür ve eğlence temin edecek şekilde tevzi ediyorsa, aylık geliri 375 liraya yükseldiği zaman (50 % artış), gıda maddesi talebini 12 birime, giyecek talebini 5 birime, kültür ve eğlence talebini 4 birime çıkarabilir ve muayyen bir miktarını da gelecek ihtiyaçları için tasarruf edebilir (2).

Buraya kadar verdiğimiz izahata göre, talebe tesir eden sübjektif âmiller sabit farzedilecek olursa — ki kısa bir devre içinde bunları sabit farzedebiliriz —, müstehlikin istihlâkini tasavvur ettiği mallardan herhangi birisine karşı talep miktarı, bu malın ve istihlâk plânına dahil diğer malların fiyatlarına ve müstehlikin istihlâke tahsis ettiği gelir seviyesine göre taayyün eder :

$$X_1 = F (f_1, f_2, f_3 \dots\dots\dots g) \quad (3)$$

Burada, X_1 : X_1 malının talep miktarını,

$f_1, f_2, f_3 \dots\dots\dots$: İstihlâk plânına dahil malların fiyatlarını

g : İstihlâke tahsis edilen gelir miktarını göstermektedir.

Gelir ve fiyatların talep bakımından haiz olduğu bu ehemmiyet, bir çok müellifleri, fiyat ve gelirdeki tahavvüller karşısında malların talebinde meydana gelen reaksiyonu tetkike sevk etmiştir. Hakikaten herhangi

(2) L. Baudin : Para ve fiyat teşekkülü, terceme eden : K. Ş. Saru, İstanbul 1944. Stackelberg : a. g. e. S: 156 ve müteakip.

(3) E. Schneider : Einführung in die Wirtschaftstheorie, II. Teil, 2. Aufl. Tübingen 1953, S: 23 ve müteakip.

bir mala karşı ferdi ve yekûn talep münhanisini tâyin etmek için talep elâstikiyetinin tetkikine ihtiyaç vardır (4).

II — Talep elâstikiyeti denildiği zaman, fiyat ve gelirdeki nisbî tahavvülâtın, talep miktarında husule getirdiği nisbî değişiklik ifade edilmek istenir. Bir kısım müelliflerce bu tâbir sadece fiyat - talep münasebetine hasredildiği halde, diğer bir kısım müellifler, gelirin talepte husule getirdiği reaksiyonu da aynı mefhum içinde tetkik ederler. Hakikatte talebe tesir eden çeşitli âmillere nazaran talep elâstikiyetini ölçmek kabildir. Ezcümle : Reklâm giderleri ile talep miktarı arasında bir nisbet tesbit edilebilir. Hattâ tedavül hacmindeki artışın talepte husule getireceği reaksiyon mütalâa edilebilir. Filhakika, tedavüle çıkarılan paranın tamamen efektif talebe inkılâbedeceği iddia edilemez. Paranın gelir sürati sabit olmadığına göre, para miktarı ile efektif talep arasında sabit bir nisbet yoktur. O halde para miktarının umumî fiyat seviyesi üzerine ne derece müessir olduğunu anlamak için, efektif talebe nazaran istihsal miktarının elâstikiyetinden başka, efektif talebin para miktarına karşı elâstikiyetini

M. dD

($e_a = \frac{D}{M}$) (5) bilmek icabeder.

D. dM

Fakat bu son talep elâstikiyeti ile tetkik mevzuumuz olan talep elâstikiyeti arasında mühim bir fark vardır. Keynes, efektif talep - para miktarı arasındaki münasebeti tetkik ederken, bir millî ekonomi dahilindeki tekml mal ve hizmetlerin talep yekûnunu ele almaktadır. Buna global talep demek mümkündür. Halbuki bu makalede, bir müstehlikin istihlâk plânına giren bir malın talebi tetkik konusudur. Nihayet, kollektif talep mefhumu ile global talep mefhumunu birbirine karıştırmamak icabeder. Kollektif talep, herhangi bir mala karşı yekûn talebi ifade eder. Muhtelif istihlâk mallarının ferdî talep münhanileri tesbit edildikten sonra, bunları toplamak suretiyle kollektif talep münhanileri elde edilir. Muayyen bir istihlâk malına karşı kollektif talep miktarı, ruhî âmiller sabit farzedildiği takdirde, ele alınan ekonomi dahilindeki tekml müstehliklerin gelirlerine ve bunların istihlâk plânlarına giren malların fiyatlarına göre tahavvül eder :

(4) Elâstikiyet kelimesi fizikte haricî tesirlerle muayyen bir halde tutulan bir malın, bu tesirler kaldırıldığı zaman, eski haline rücu etmesini ifade eder. Bu anlamda meselâ kauçuk elâstikî bir maldır. Bu tâbirin ekonomide kullanılmasına bazı müellifler itiraz ederek, Fransızca changeabilité, fléxibilité, expensibilité gibi kelimeleri teklif etmişlerdir. Fakat elâstikiyet tâbiri ekonomide yerleşmiştir. (G. Pirou: La valeur et les prix, Paris 1945, S: 134).

(5) Keynes: Allgemeine Theorie der Beschaeftigung, des Zinses und des Geldes Almancaya çeviren: Fr. Waeger, Berlin 1952, S: 257 ve müteakip.

$$X_1 = X_1 (f_1, f_2, \dots, f_n, g_1, g_2, \dots, g_m)$$

Burda, m : Müstehlik miktarını,

f_1, f_2, f_n : Fiyatları,

g_1, g_2, g_m : Müstehlik gelirlerini,

X_1 : Bir istihlâk malının kollektif talep miktarını göstermektedir (6).

Keynes'in bahsettiği global talep, kollektif taleplerden meydana gelen daha geniş bir anlamdır.

Görülüyor ki, talep elâstikiyeti, talebe tesir eden muhtelif âmillere göre ve muhtelif şekillerde tetkik edilebilir. Bu makalede talep elâstikiyetinin anlaşılmasını kolaylaştırmak maksadiyle ferdî talep tetkik edilecektir. Ferdî talep tesbit edildikten sonra kollektif talebi tâyin etmek güç olmayacaktır.

Biraz evvel izah olunduğu gibi, talebe tesir eden objektif âmillerden en mühimleri gelir ve fiyatlardır. O halde talep elâstikiyeti birinci derecede bu âmillere göre tetkik edilebilir.

Gelir bakımından talep elâstikiyeti :

Gelir bakımından talep elâstikiyeti, diğer âmiller aynı kalmak şartıyla gelirdeki cüz'î bir artmanın, bahse mevzu malın talebinde meydana getirdiği nisbî artmayı ifade eder. Ve talep miktarındaki yüzde değişikliğin, gelirdeki yüzde değişikliğe nisbeti ile ifade edilir. Bir misal olmak üzere bir kimsenin muhtelif gelir seviyesindeki şeker istihlâkını düşünelim : Şüphe yok ki, şeker istihlâki muhtelif âmillerin tesiri altındadır. Fakat bütün bu âmilleri sabit kabul ederek, bir müstehlikin senelik gelirinin 3000 liradan 3600 liraya yükseldiğini farzedelim. Müstehlik senelik şeker istihlâkını 20 Kgr. dan 22 Kgr. a çıkarmışsa, şeker talebi, gelir artışının tesiri ile artmış demektir. Fakat gelirden ve şeker talebindeki bu mutlak çoğalmalar gelir - şeker talebi münasebetini açık bir şekilde göstermekten uzaktır. Bunu temin etmek için, gelirden ne nisbette bir artışın, şeker istihlâkinde ne nisbette bir artmaya sebep olduğunu hesap etmek, yani nisbî rakamlara gitmek icabeder :

Gelirdeki yüzde artma, eski gelir üzerinden 20 %, yeni gelir üzerinden 16,7 % dir. İkisinin vasatı ise 18,3 % dır. Şeker talebindeki vasatî istihlâk üzerinden (21 Kgr.) nisbî artmaya gelince, bu artış 5 % dir. Buna nazaran, 3000 - 3600 gelir seviyesinde şeker talebindeki elâstikiyet

5 %

———— = 0,26 dır deriz. Yani şekerin bu gelirler arasındaki elâstikiyet de-

18,3 %

(6) Schneider : a. g. e. S: 39 ve müteakip.

recesi birden azdır. Marjinalistlerin ifadesine göre, mezkûr gelir seviyesinde gayri elâstikî bir maldır.

Buna mukabil aynı gelir tahavvülâtı karşısında, müstehlikin senelik elbise siparişini birden ikiye çıkardığı farzedilirse, elbise talebinin elâstikiyeti : $\frac{100\%}{18,3\%} = 5,4$ dir ki, birin üstündedir. Elbisenin talebi fazla elâstikî bir mal olduğunu söyleriz.

Bu hesabı daha umumî olarak harflerle ifade etmek mümkündür. İstihlâke tahsis edilen gelir miktarını G ile, muayyen bir mala talep miktarını T ile göterelim. Gelirde dG miktarında husule gelen cüz'î bir değişiklik, T talep miktarında dT değişikliğini husule getiriyorsa, mezkûr malın gelire nazaran talep elâstikiyeti :

$$100 \cdot \frac{dT}{T} : 100 \cdot \frac{dG}{G} = \frac{dT}{T} : \frac{dG}{G} = \frac{G}{T} \cdot \frac{dT}{dG} \text{ dir (7)}$$

Gelire nazaran talep elâstikiyeti aile bütçeleri üzerinde yapılan istatistiklerle ölçülebilir. Memleketimizde bugüne kadar böyle bir araştırma yapılmamıştır (*). Fakat Garbî Avrupa memleketlerinde bunun misalleri çoktur. Meselâ 1927/28 senelerinde Almanya'da işçi ailelerinin masrafları üzerinde yapılan bir anketin neticesine göre, muhtelif gelir seviyesindeki çeşitli giderler tabloda görüldüğü gibi tesbit edilmiştir (8) :

Aile bütçesinde başlıca masraflar	Vasatî gelir RM.				Vasatî talep elâstikiyeti
	2500	3000	3600	4500	
İaşe	0,88	0,75	0,79	0,73	0,8
Mesken	0,40	0,80	0,51	0,72	0,6
Isınma ve tenvir	0,66	0,45	0,72	0,17	0,5
Mesken, ısınma ve tenvir	0,47	0,71	0,57	0,58	0,6
Ev tesisatı	1,17	1,79	1,79	1,97	1,7
Giyim	1,55	1,51	1,30	1,34	1,5
Eğitim, eğlence, istirahat	1,86	1,55	1,44	1,96	1,7
Tasarruf	1,75	3,02	2,40	3,26	2,6

Tablodaki rakamlar, gelir arttıkça, yiyecek, mesken, ısınma ve aydın-

(7) Schneider : a. g. e. S: 26 ve müteakip.

Stackelberg : a. g. e. S: 178 ve müteakip.

(8) Stackelberg : a. g. e. S: 157.

(*) Bu sene Ankara'da bir aile bütçesi anketi yapılmak istenmektedir.

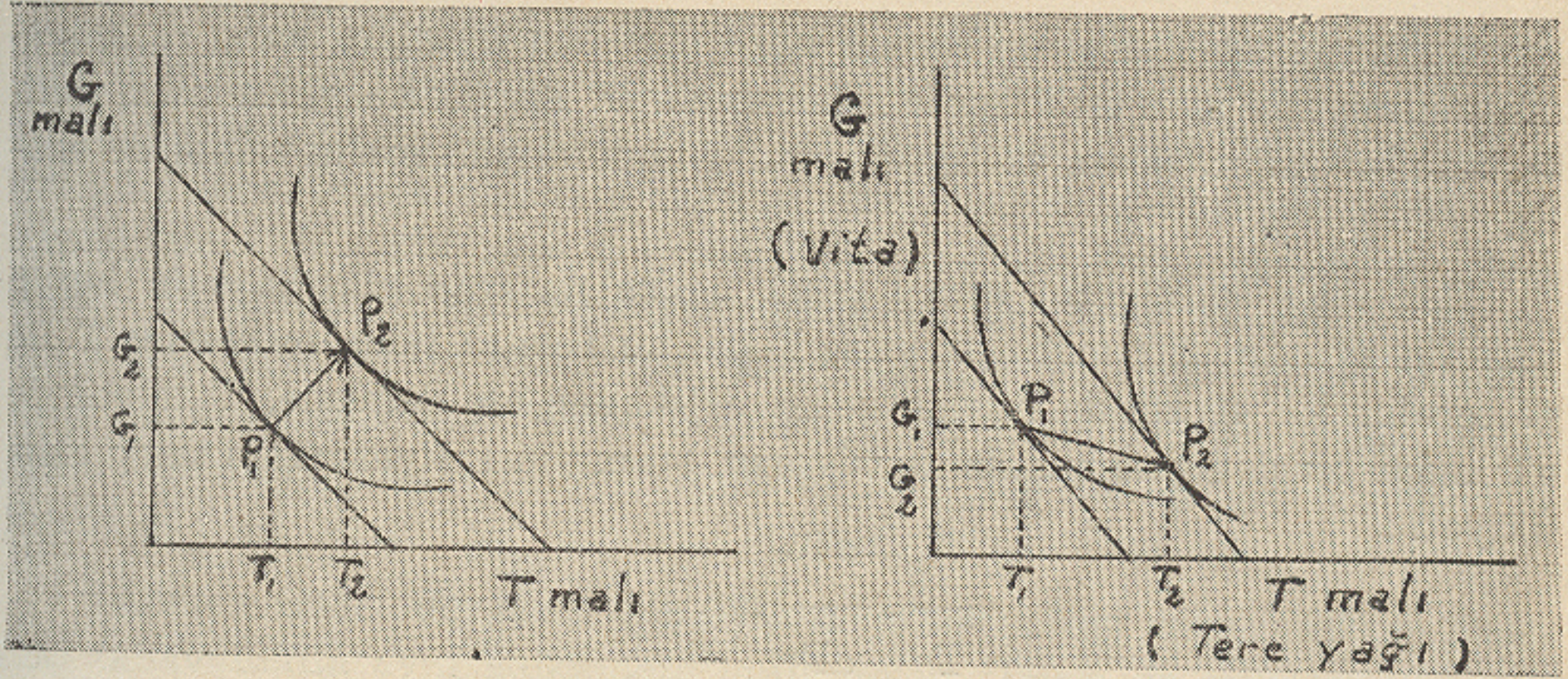
lanma gibi zarurî ihtiyaçlara tekabül eden masrafların gelirdeki değişimlere nazaran az elâstikî (marjinalistlerin ifadesiyle gayri elâstikî) olduğunu, buna mukabil ev tesisatı, giyecek, kültür masrafları ile tasarrufun gelirdeki tahavvüllere karşı reaksiyonunun daha şiddetli olduğunu göstermektedir.

Bu hal, Engel, Schwabe isimli iki Alman istatistikçisinin kira ve gıda maddelerinin istihlâki hakkındaki kanunları ile de teyit edilmiştir. Schwabe'ye nazaran aynı sosyal sınıf içinde, gelir yükseldikçe kira giderlerinin gelire nisbeti düşer. Filhakika kiraların gelire nazaran elâstikiyeti birden azdır. Kira gideri nisbetinde artmaz. Aynı şeyi Engel gıda maddeleri için söylemiştir.

Engel ve Schwabe kanunlarının tetkikinden anlaşılacağı veçhile, gelire nazaran talep elâstikiyeti, malların zarurî ihtiyaçlara cevap verip vermediğine göre değişir. Bununla beraber, bir malın muayyen gelir seviyesinde zarurî telâkki edilmediği halde, daha yüksek bir gelir seviyesinde zarurî telâkki edilebileceğini unutmamak icabeder. Meselâ bir meyve ilk çıktığı zaman, pahalı olacağı için düşük gelirliler için bunu satın almak mümkün değildir. Halbuki yüksek gelirliler için durum başkadır. Meyve zarurî bir gıda maddesidir. Bundan dolayı, meyve bolardığı zaman, buna karşı düşük gelimli kimselerin reaksiyonu daha büyük olur.

Bunun gibi, bir milyarder büyük bir ihtiyaca cevap vermese bile, 1000 lira değerindeki bir malı satın alabilir. Zira 1000 liranın milyardere bahsettiği tatmin hissi (fayda) sıfır denecek kadar azdır. Fakir bir insanda ise bunun tamamen aksi bir temayül müşahede edilir. Bu bakımdan yüksek gelirlerde, alçak gelirlere nazaran, birazdan görüleceği gibi, fiyat bakımından elâstikiyetin tamamen aksine olarak, talebin daha az elâstikî olduğu söylenebilir.

Gelire nazaran talep elâstikiyeti umumiyetle müsbettir. Gelir arttıkça talep artar, gelir azaldıkça talep de azalır. Fakat bu kaide katî değildir. Gelirin artması bazı düşük kalitede, inferior malların talebinin azalmasına âmil olabilir. Gelirin düşmesi ise, bu mallara talebi artırabilir. Meselâ vita ve sana kullanan bir aile, gelirinin artmasıyla vita talebini artıracak yerde, vita yağı istihlâkini azaltarak, tere yağı kullanmaya başlayabilir. Geliri düşmüş ise, aksi yolu tercih edebilir (grafiğe bakınız).

Fiyat bakımından talep elâstikiyeti :

Fiyat tahavvülleri muvacehesinde talepteki reaksiyonun bir ifadesidir. Fiyata nazaran talep elâstikiyetinde, gelire nazaran talep elâstikiyetinde yaptığımız gibi, ihtiyaç bünyesi, istihlâke tahsis edilen gelir ve diğer fiyatlar sabit farzedilerek, muayyen bir fiyattaki nisbî tahavvüllerin talepte husule getireceği nisbî tahavvüller hesap edilir. Fakat burda iki türlü elâstikiyeti birbirinden tefrik etmek icabeder. Filhakika yukarda işaret edildiği gibi herhangi bir istihlâk malının talebi, müstehlikin istihlâk plânına giren diğer malların talepleri ile birlikte tetkik edilebilir. Bir istihlâk malının talebi sadece bu malın fiyat tahavvüllerine karşı değil, istihlâk plânına dahil bütün malların fiyat tahavvüllerine karşı reaksiyon gösterebilir. O halde fiyatlara göre talep elâstikiyetini doğrudan doğruya veya dolayısıyla olmak üzere iki kısımda tetkik etmek zarureti vardır.

Doğrudan doğruya talep elâstikiyeti denilince, bir malın fiyatında husule gelen nisbî değişikliğin, o malın talep miktarında husule getirdiği nisbî değişiklik anlaşılır. Ve talepteki yüzde değişimin, fiyattaki yüzde değişmeye nisbeti ile ölçülür.

Dolayısıyla talep elâstikiyeti ise, istihlâki tasavvur edilen mallardan birisinin fiyatında husule gelen değişikliğin, diğer bir malın talep miktarı üzerine tesirini gösterir. Bu tesiri tâyin edebilmek için, malların birbirini ikame veya itmam ettiklerine dikkat etmek lâzımdır. Eğer mallar birbirinin yerine kaim olan mallardan ise, bu malların fiyat tahavvülâtı karşısındaki reaksiyonu aksi istikamete müteveccihdir. Meselâ memleketimizde şeker ve pekmez muayyen nisbette birbirinin yerine kaim olabilen mallardır. Şeker fiyatının yükselmesi şeker talebini azaltır, pekmez talebini artırır.

Buna mukabil birbirini itmam eden malların fiyatlara karşı reaksiyonu umumiyetle aynı istikamete müteveccihdir. Fiyatların yükselmesi neticesinde bir malın talebi azalıyorsa, bunu tamamlayan malın talebi de azalır.

Her iki elâstikiyetin hesap şekli, gelire nazaran elâstikiyetin hesap şeklinin aynıdır. Bir malın fiyatını F ile, bu fiyatta talep miktarını T ile gösterelim : F fiyatında husule gelen dF kadar bir değişme, T talebinde dT kadar bir değişme husule getiriyorsa, bu malın F fiyatındaki talep elâstikiyeti :

$$\frac{F}{T} \cdot \frac{dT}{dF} \text{ dir.}$$

Fiyat bakımından talep elâstikiyeti, gelir bakımından talep elâstikiyetine nazaran anlaşılması biraz daha güçtür. Zira fiyatlardaki tahavvülât, sadece talebin pahalı mallardan ucuz mallara kaymasına yardım etmez, aynı zamanda reel gelire tesir edeceğinden. gelirdeki tahavvülâtta olduğu gibi talebe tesir eder. İlmî tâbiri ile gelir ve ikame tesiri meydana getirir. Meselâ et fiyatlarının yükselmesi, etin hamur işi, bakliyat gibi nişastalı ve azotlu gıdalarla ikamesine tesir edeceği gibi, et fiyatının yükselmesiyle muayyen miktarda et istihlâk eden müstehlikin reel gelirinde husule gelen azalma yekûn talebini kısmasına sebep olur.

Görülüyor ki, ikame ve gelir tesiri aynı istikamete müteveccihdir. Bununla beraber, bu kaidenin istisnası da bulunabilir. Fiyatı yükselen mal, inferior bir mal ise, fiyatın yükselmesi bu malın talebini azaltmak şöyle dursun, artmasına sebep olabilir. Meselâ İngiltere'de ekmek fiyatları yükseldiği zaman, fakir halk tabakasının ekmek talebinin arttığı tesbit edilmiştir (9). Bu müşahedenin memleketimiz için de doğruluğu kabul edilebilir. Zira reel gelirin düşmesi halinde, nominal gelirin daha büyük bir kısmının zarurî, fakat diğer gıda maddelerine nazaran inferior telâkki edilen ekmeğe tahsis edilmesi mecburî olmaktadır.

Talebin fiyat tahavvülleri karşısında reaksiyonu, gelir bakımından talep elâstikiyetinde olduğu gibi, mallara göre değişir. Bazı malların talebi, fiyat değişmelerine karşı fazla hassas oldukları halde, diğer bir kısım malların talepleri fiyat değişmeleri karşısında nisbeten bitaraf addedilebilecek bir reaksiyon gösterir. Ezcümle zarurî ihtiyaçların giderilmesinde kullanılan ve ikameleri güç olan malların fiyat değişmelerine karşı elâstikiyet derecesi az zarurî ihtiyaçlara cevap veren ve ikameleri mümkün olan mallara nazaran azdır.

(9) Schneider : a. g. e. S: 9 ve müteakip.

Talebi fiyattan başka âmillerin tâyin ettiği haller de olabilir. Bir çok ders kitaplarında rastlanan «hayat için zarurî olan bir bardak su», «tabut» misallerinde olduğu gibi (10), fiyat tahavvülâtının talep üzerinde bir tesiri görülmez. Birinci misalde hayatın idamesi için ne pahasına olursa olsun suyun elde edilmesine çalışılacaktır. Acaba ikinci misalde de böyle midir? Fiyatların düşmesi tabut talebini artırmıyacağı tabiidir. Zira tabut talebi fiyata değil ölüm hâdisesine bağlıdır. Fakat fiyatların yükselmesi tabut talebini azaltabilir. İkamе malları kullanılmağa başlar. Nete-kim Anadolunun muhtelif yerlerinde ölümlerin bir kefinle gömüldüğü ma-lûmdur.

Yukarda işaret ettiğimiz gibi, talep miktarındaki tahavvülâtın fiyat-taki tahavvülâtla aynı istikamete müteveccih olması da mümkündür. Fi-yatların yükselmesi reel gelire tesir ediyorsa, enferior malların talepleri artabilir. Memleketimizde bir kısım havayıcı zaruriye maddelerinin hali hazır fiyatlarının yükselmesinde bu gerçeğin de tesirinin olduğu iddia edilebilir.

Bu istisnaî hallerden sarfınazar edilirse, fiyatlardaki tahavvülât tale-be umumiyetle aksi istikamette tesir eder. Ve talebi tamamen gayri elâstikî mal yok denilecek kadar azdır. Buna mukabil, tuz, ekmek gibi, hayat için birinci derecede ehemmiyetli mallar ve bazı lüks maddeler, talebi nisbeten az elâstikî mallardır. Yukarda işaret ettiğimiz gibi bir kısım mü-ellifler, talep elâstikiyeti birden aşağı olan malları talebi gayri elâstikî mal olarak mütalâa ederler. Bu müelliflere göre, ancak, talep elâstikiyeti birden büyük olan mallar ,talebi elâstikî mallardır. Talep elâstikiyetinin sıfır olması halinde talebin tamamen gayri elâstikî, namütenahî olduğu halde ise, tamamen elâstikî olduğundan bahsedilir.

Bu tarifler kabul edildiği takdirde, biraz evvel zikredilen mallar, ta-lebi gayri elâstikî mallardır. Fakat Pirou'nun da iddia ettiği gibi, talep elâstikiyeti birden az olan mallara «talebi az elâstikî» demek, talep elâsti-kiyeti birden fazla olan mallara ise «talebi fazla elâstikî» tâbirini kullan-mak, durumu daha iyi ifade etmektedir.

Zarurî ihtiyaçlara cevap vermiyen ve fazla lüks olmıyan, yani kendi-lerinden kolaylıkla vazgeçilebilen malların talepleri fazla elâstikidir. Bu gibi malların talepleri fiyatlardaki küçük bir tahavvülâttan müteessir olur. Meselâ sigaraya müptelâ olan şahısların aksine olarak fırsat düştük-çe içen bir kimse, sigaranın fiyatı biraz yükseldi mi sigara talebinden vaz-geçer. Fakat yekûn talep, yani kollektif talep münhanisi düşünülecek olur-sa, sigaranın talebi az elâstikî bir mal olduğu söylenebilir.

10) G. Pirou : a. g. e. S. 133 ve müteakip.

Talep elâstikiyeti malların cinsine göre değiştiği gibi, fiyat seviyesine göre de değişir. Riyazî metodu kullanan iktisatçılar bu noktaya hususî bir önem vermektedirler. Zira, bilhassa inhisar rejiminde, inhisarcıya âzamî kâr temin eden satış miktarının tâyini bakımından muhtelif fiyat seviyelerinde talep elâstikiyetinin teşbitine ihtiyaç vardır.

Eskiden beri bilindiği gibi, talep elâstikiyeti mebde olarak alınan fiyata göre değişir. Meselâ bir malın fiyatı bir liradan iki liraya çıktığı zaman talebi cüz'î miktarda düştüğu halde, fiyat yükselmekte devam ederek, 4 liradan beş liraya çıktığı zaman, talep birdenbire azalabilir. Riyazî metodu kullanan iktisatçılar, bunu, malların aşağı fiyatlarda talep elâstikiyetinin az, yüksek fiyatlarda elâstikiyetin fazla olduğu şeklinde ifade etmektedirler. Bunlar arasında, fiyat seviyesine göre talep elâstikiyetini riyazî katiyetle ifade edenler de vardır. Meselâ Schneider, fiyat seviyesine göre talep elâstikiyetini göstermek için şöyle bir misalden hareket etmektedir (11) :

Fiyat	:	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Talep miktarı	:	20	18	16	14	12	10	8	6	4	2	0

Bu misale göre, muayyen bir istihlâk devresi zarfında, sıfır fiyatında 20 tabedilmekte, fiyat on'a yükseldiği zaman talep sıfıra düşmektedir. Misaldeki muhtelif fiyatlar mebde kabul edilerek, talep elâstikiyeti ölçülürse,

$$2 \text{ fiyatında talep elâstikiyeti : } \frac{2}{16} : \frac{1}{2} = 0,25,$$

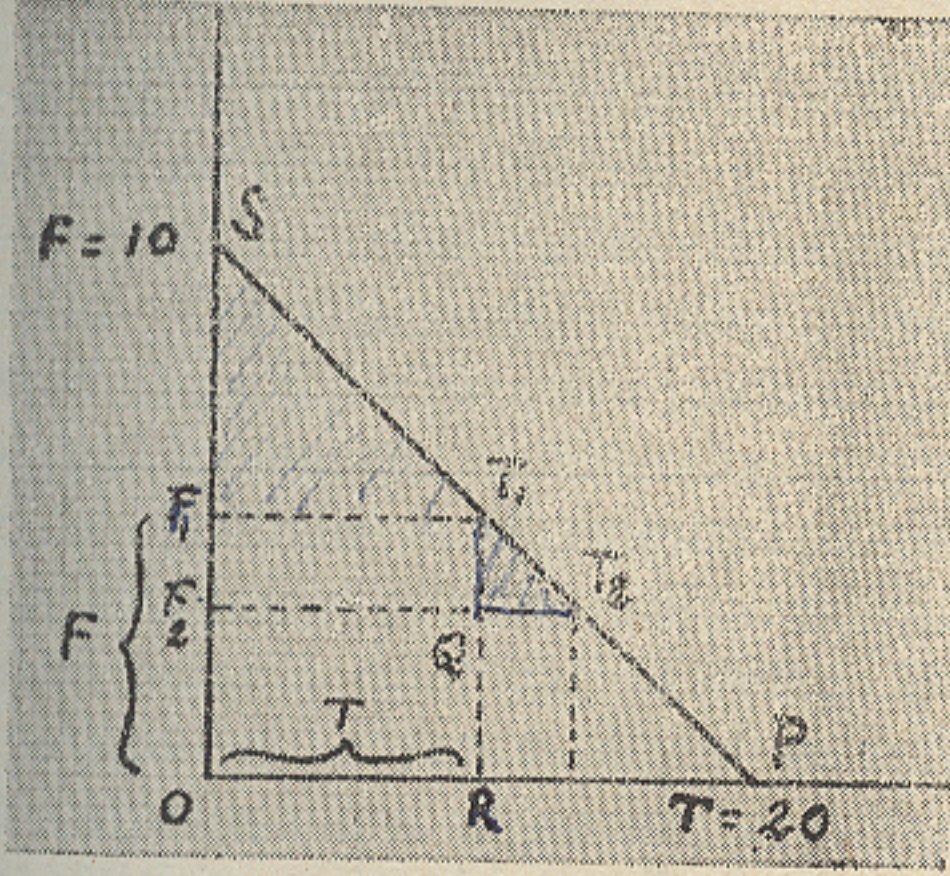
$$5 \text{ fiyatında talep elâstikiyeti : } \frac{5}{10} : \frac{1}{2} = 1,$$

$$8 \text{ fiyatında ise : } \frac{8}{4} : \frac{1}{2} = 4 \text{ ilh. olduğu anlaşılır.}$$

Görülüyor ki, talep elâstikiyeti mebde olarak alınan fiyata göre değişmekte ve aşağı fiyatlarda elâstikiyet azalmakta, fiyat yükseldikçe, elâstikiyet de artmaktadır. Yani, yüksek fiyat seviyesinde meydana gelen fiyat tahavvülâtının talepteki akisleri daha kuvvetli olmaktadır.

Aynı misal hendesî bir şekilde gösterildiği takdirde, OF_1 fiyatına te-

(11) Schneider : a. g. e. S: 28 ve müteakip.

kabül eden talep miktarı OR ise, ve fiyat $dF = F_1 - F_2$ kadar düştüğü zaman, talep miktarı $dT = QT_2$ kadar artıyorsa, OF_1 fiyatındaki talep elâstikiyeti :

$$\frac{OF_1}{F_1 T_1} \cdot \frac{dT}{dF} \text{ yani } \frac{OF_1}{F_1 T_1} \cdot \frac{QT_2}{QT_1}$$

ye müsavidir. $T_1 QT_2$ üçkeni $SF_1 T_1$ üç-

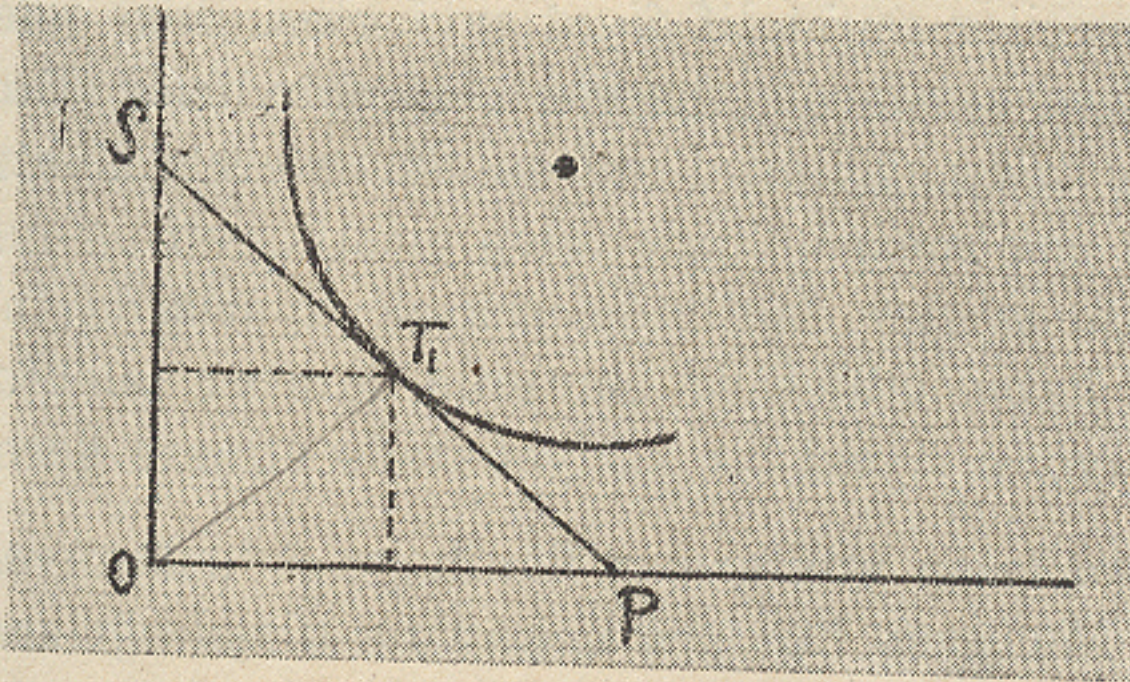
kenine müşabih olduğundan $\frac{QT_2}{QT_1}$ ye-

$\frac{F_1 T_1}{F_1 S}$ rine $\frac{F_1 T_1}{F_1 S}$ yi alabiliriz. Bu hale göre,

$$\frac{OF_1}{F_1 T_1} \cdot \frac{F_1 T_1}{F_1 S} = \frac{OF_1}{F_1 S} = \frac{T_1 P}{T_1 S} \text{ dir (12).}$$

Demek ki, OF_1 fiyatındaki talep elâstikiyeti $\frac{OF_1}{F_1 S} = \frac{T_1 P}{T_1 S}$ ye müsvi-

dir. Bu ise, talep elâstikiyeti bulunmak istenilen fiyatın talep münhanisini kestiği noktadan münhaniye bir mümas çizmek suretiyle tâyin edilebilir. Bu mümasın talep miktarını gösteren eksen kestiği noktaya kadar olan mesafenin, fiyat eksenini kestiği noktaya kadar olan mesafeye nisbeti, mezkûr fiyatta talep elâstikiyetini ifade eder.

Müması ortadan kesen fiyatta talep elâstikiyeti 1, bu fiyatın üstünde talep elâstikiyeti birden fazla, aşağısında ise talep elâstikiyeti birden azdır. Bunu yukarda verilen misale göre ifade ettiğimiz takdirde, sıfır fiyatında talep elâstikiyetinin sıfır, yani talebin gayri elâstikî oldu-

(12) Schneider : a. g. e. S: 29 ve müteakip.

ğunu, 10 fiyatında ise, talep elâstikiyetinin namütenahi bulunduğunu söyleriz. Bu iki fiyat iki kutbu teşkil eder. Fiyat sıfırdan 10 a doğru yükseldikçe talep elâstikiyeti artar.

Bununla beraber bu kaidenin bir intizam dahilinde ceryan ettiği sanılmamalıdır. Talep elâstikiyetinin fiyattan müteessir olmadığı haller de mevcut olabilir. Bilfarz, muayyen bir malın fiyatı ne kadar değişirse değişsin, bu mal için sarfedilmesi tasarlanan gelir miktarı (G) sabit tutulursa, bu malın talep elâstikiyeti her fiyatta bire müsavidir $F.T = G$. Zira sarfedilen miktar aynı olduğuna göre, fiyat yükseldikçe müsavatın bozulmaması için talep miktarının aynı nisbette azalması, fiyat düştükçe, talep miktarının aynı nisbette çoğalması lâzımdır. Misal olarak, bir ailenin sinema için bütçesinde muayyen bir meblâğ ayırdığını farzedelim. Sinema fiyatı bir misli arttığı zaman, sinema için yapılan tahsis artırılmadığı takdirde, aile sinema ziyaretini yarıya indirecektir. Bu artma ve azalmanın tevali ettiğini düşündüğümüz takdirde, talep miktarı fiyattaki artma nisbetinde azalacağından, talep elâstikiyeti bire müsavi olmakta devam eder.

Yukardaki tetkik tarzı ile varılan netice, kollektif talep bakımından düşünüldüğü zaman, ilk anda Pirou'nun «la valeur et les prix» kitabında varılan neticeye (13) aykırı görülmektedir. Pirou'ya nazaran kollektif talep eğrisi, ferdî talep eğrilerine nazaran daha inhinalı ceryan eder. Zira fiyat düştükçe, eski alıcıların talep miktarlarını artırmalarından başka, o ana kadar talebe iştirak etmiyen az gelirli kimseler de talebe iştirak ederler ve talep miktarındaki nisbî artma fiyattaki nisbî azalmaya nazaran daha fazla olur. Binaenaleyh düşük fiyatlarda talebin daha fazla elâstikî olması icabeder.

Fakat riyaziyeciler muhtelif fiyat seviyelerindeki talep elâstikiyetini tetkik ederken bazı şartlardan hareket etmektedirler. Ezcümle muayyen bir anda geliri ve talep eğrilerini mevcut farzederek, fiyatın cüz'î bir miktar artması veya eksilmesi halinde talep elâstikiyetinin ne olacağını araştırmaktadırlar. Bu şartlar dahilinde yüksek fiyatlarda talep elâstikiyetinin fazla olduğu kabul edilebilir. Bununla beraber talebin fiyat tahavvülüne karşı reaksiyonu riyazî bir katiyet ifade etmese gerektir.

Diğer taraftan talep miktarının ilânihaye artırılmıyacağını da hesap etmek icabeder. Muayyen bir işba nokatsına ulaşıldığı zaman, talep miktarı fiyata karşı reaksiyon göstermez. Meselâ bir ekonomi kitabının fiyatı 10 lira iken, 500 adet satıldığını farzedelim. Bu kitabın fiyatı 5 liraya indirilirse, belki talep miktarı 1500 e çıkar. Fakat, fiyatın daha fazla indirilmesi halinde talep miktarı aynı derecede bir artma göstermez. Zira bir

(13) Sayfa : 143 ve müteakip.

cemiyet içinde bu kitaba duyulan ihtiyaç muayyendir. Ekonomi ilmi ile ilgisi olmıyan bir şahıs için kitabın bir değeri yoktur. Daha doğrusu, ancak ambalâj kâğıdının faydasına eşit bir faydayı haizdir. O halde fiyatın 5 liradan 1 liraya indirilmesi talep miktarında belki de hiç bir değişiklik meydana getirmeyecektir.

III — Yazımızı sona erdirirken, belli başlı ekonomi kitaplarından istifade ederek anlatmaya çalıştığımız talep elâstikiyetinin tetkikinin pratik faydasına kısaca işaret etmek yerinde olur. Bunu anlatabilmek için, fiyatlardaki tahavvülât neticesinde fizikî talep miktarında husule gelen azalma veya artma yerine nakdî talep miktarındaki tahavvülâtı tetkik etmek kâfidir. Bilindiği gibi nakdî talep miktarı, yani satış tutarı fiyatla talep miktarının çarpımına müsavidir. Bu hale göre fiyatın yükseltilmesi kendi başka satış tutarını artırımağa kâfi değildir. Eğer talep miktarı fiyatın yükselmesine nisbetle daha fazla azalıyorsa, satış tutarı düşer. Fiyattaki nisbî tahavvülât ile talepteki nisbî tahavvülâtı gösteren müş'ir ise, talep elâstikiyetidir. Binaenaleyh, bilhassa piyasa fiyatının bir tek satıcının arzına bağlı bulunduğu hallerde âzami kâr elde etmek gayesiyle hareket eden satıcının talep elâstikiyetine göre hareket etmesi zaruridir. Bunun için Amoroso şu formülü ortaya atmıştır :

$$\text{Marjinal satış tutarı} = \text{Fiyat} \times \frac{\text{Fiyat}}{\text{Talep elâstikiyeti}}$$

Satıcıya âzamî kâr bırakan arz miktarı satıcının marjinal maliyetini marjinal satış tutarına eşit kılan miktara müsavidir. Marjinal satış tutarı Amoroso'nun formülünden de anlaşılacağı gibi, piyasa fiyatından düşüktür. Aradaki fark talep elâstikiyetine göre değişir. Talebi fazla elâstikî olan mallarda marjinal satış tutarı piyasa fiyatına yaklaşır. Talep elâstikiyeti azaldıkça aradaki fark da azalır.